

HOOFDSTUK 8

GEBEURTENISSEN IN NEDERLAND 1940-1945. NAZI-DUISSLAND VALT NEDERLAND BINNEN. DE TEWERKSTELLING VAN JONGENS EN MANNEN. UITSLUITINGSBEPALINGEN VOOR HET JOODSE VOLKSDEEL. HOUDING VAN DE KERKEN EN HET PROTESTTELEGRAM.

Voor dit hoofdstuk is gebruik gemaakt van gegevens uit Wikipedia soms woordelijk, en uit andere bronnen in de tekst genoemd.

Duitse inval in Nederland.

In de vroege ochtend van vrijdag 10 mei 1940, om 03.55, valt nazi-Duitsland Nederland binnen zonder eerbiediging van de neutraliteit. Duitse generaals kiezen voor de 'Blitzkrieg': een verrassingsaanval met vliegtuigen, waaruit parachutisten – luchtlandingstroepen - springen, die met snel oprukkende infanterie met lichte tanks, centrale doelen trachten te bezetten.

Onder deze doelen hoort ook Rotterdam dat om 04.55 bereikt wordt met de landing op de Maas van 12 water-vliegtuigen met 120 soldaten, aan weerszijden van de bruggen. Parachutisten bezetten vliegveld Waalhaven. Tegelijkertijd wordt de Nederlandse infrastructuur, waaronder bruggen, ontregeld door bombardementen.

Op dinsdag 14 mei 1940 tussen 9 en 10 uur stuurt de Duitse

Het ultimatum tot overgave.

generaal Rudolf Schmidt een ultimatum tot overgave van de stad Rotterdam naar kolonel Peter Scharroo, de militaire commandant en aan burgemeester Pieter Oud en Wethouders.

Kolonel Scharroo ontvangt om 10.30 drie Duitse militairen, die onder dekking van een witte vlag, het ultimatum bezorgen, zonder Oud's aanwezigheid. Scharroo laat hem even later de brief lezen, ondertekend met 'Kommandant van de Duitse troepen', zonder handtekening of rang. Scharroo vindt dit te vaag - 'een vodje papier' - om Rotterdam over te geven. Schmidt schrijft: *Indien ik binnen twee uren na de overhandiging van deze mededeling - dat is dus voor 12.30 - geen antwoord ontvang, ben ik genoodzaakt de scherpste maatregelen van vernieling te nemen.'*

(De Duitse brief van Schmidt is vertaald in het Nederlands door Oberleutenant Friedrich Plutzar, die met een Rotterdamse gerouwd is, vandaar de spelfouten, zoals *keen* in plaats van *geen*. Noot 1.

Generaal Henri Winkelman, opperbevelhebber van de Nederlandse Krijgsmacht, wordt op de hoogte gesteld. Die besluit tijd te winnen en neemt Scharroo's argument over. Hij laat hem om een nieuw en correct geformuleerd ultimatum vragen. Dit verzoek komt om 11.45 uur. Om 12.10 uur vertrekt een van Scharroo's stafofficieren met dit verzoek naar de commandopost van Schmidt. Deze laat een nieuw ultimatum opstellen: **Vóór 16.20 uur moet hij Scharroo's geaccepteerde overgave ontvangen. Het is op dit moment 13.20 uur.**

Generaal F. Schmidt geeft direct bevel de geplande luchtaanval van 13.00 uur op de terreinen rond de bruggen uit te stellen. Tevens laat hij Kampfgeschwader 54 opdracht geven het bombardement op de stad uit te stellen wegens overgaveonderhandelingen.

Göring overruled Schmidt.

Maar Schmidt wordt overruled door Hermann Göring, opperbevelhebber

Luftwaffe, die zich als doel heeft gesteld het Nederlands verzet rond de maasbruggen in Rotterdam uit te schakelen en de stad te bombarderen om zo Winkelman te dwingen tot capitulatie. Mocht het ultimatum niet wor-

den ingewilligd, dan volgt een bombardement op Utrecht, Den Haag en Amsterdam.

De eerst gestelde deadline wordt aangehouden en het Kampfgeschwader 54 stijgt op vanaf drie vliegvelden. De vluchtcommandanten is meegedeeld dat wanneer het bombardement geen doorgang zou vinden, vanaf het Noordereiland (Rotterdam) rode lichtkogels afgevuurd zullen worden.

Een vanuit het zuiden naderend eskader ziet het rode signaal, zwenkt af naar Strijen en Strijensas en laat daar de bommen vallen. Er vallen zeven doden en er is veel materiele schade.

De vluchtcommandanten vanuit het oosten zien het rode signaal niet. Tussen 13.27 en ca. 13.40 werpen 90 Duitse Heinkel He 111 bommenwerpers 90 ton brisantbommen af boven de binnenstad van Rotterdam. Ongeveer 850 mensen worden gedood en de materiele schade is enorm.

Bronzen beeld 'De verwoeste stad' van Ossip Zadkine, op 15 mei 1953 in Rotterdam onthuld. Geschenk van 'De Bijenkorf' aan de stad Rot-

Na het bombardement zijn elektriciteit, gas, telefoon en water uitgevallen. Ook het gemeenteziekenhuis aan de Coolingsingel wordt getroffen en brandt uit. De brandweer kan de zich snel uitbreidende branden niet bedwingen. Het bombardement duurt nauwelijks een kwartier.

**Generaal
Henri
Winkel-**

De capitulatie op woensdag 15 mei 1940.

man kent de bedreiging van Göring met een volgend bombardement op Utrecht. Hij ziet in dat voortzetting

van de oorlog zinloos is en tekent op woensdag 15 mei in een school in Rijsoord de capitulatie van Nederland.

Het Duitse militair en civiel bestuur.

Bron: Wikipedia

Op woensdag 29 mei 1940 benoemt 'Berlin' General der Flieger Friedrich Christiansen (1879-1972) tot opperbevelhebber van de Wehrmacht in Nederland, een functie die hij behoudt tot 7 april 1945.

Op zaterdag 18 mei 1940 benoemt Hitler bij decreet de Oostenrijker Arthur Seyss-Inquart (1882-1946) tot rijkscommissaris – *Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete*, die moet zorgen dat rust en orde gehandhaafd blijven.

Op vrijdag 29 mei aanvaardt Seyss-Inquart zijn functie met een rede in de Ridderzaal te Den Haag waarin hij zegt: *'Wij komen niet hier om een volkskarakter in het nauw te brengen en te vernielen en om aan een land de vrijheid te ontnemen. Wij willen dit land en zijn bevolking noch imperialistisch in het nauw drijven, noch aan dit land en zijn volk onze politieke overtuiging opdringen.'*

Door publieke optredens, strikte normen voor Duitse soldaten en het lanceren van Duits-Nederlandse vriendschapsinitiatieven, probeert hij de gunst van de bevolking te winnen. Deze ogenschijnlijke mildheid vindt grote weerklank. Ook in rooms-katholieke kring vinden velen, onder wie een deel van de werkgevers- en werknemersbeweging, dat men positief moet reageren. Aartsbisschop de Jong verwerpt dat idee; hij wantrouwt Hitler's stadhouder.

De commissarissen-generaal.

Seyss-Inquart wordt bij het uitoefenen van zijn functie bijgestaan door vier commissarissen-generaal.

Op donderdag 23 mei 1940 wordt benoemd: Rauter.

Hanns Albin Rauter (1892-1949), Oostenrijker, wordt *Generalkommissar für das Sicherheitswesen* en tot *Höherer SS- und Polizeiführer Nordwest*. In 1941 en 1943 maakt hij nog een aantal promoties in de SS. Hij is verantwoordelijk voor de deportaties van Joden naar concentratie- en vernietigingskampen, de bestrijding van het Nederlandse verzet en de tewerkstelling van ongeveer vijfhonderdduizend Nederlandse jongens en mannen in Duitsland.

Rauter wordt berucht onder meer door het bloedig neerslaan van de Februaristaking op zaterdag 26 februari 1941.

Als hoogste politiechef voert hij de centralisatie door van de politie.

Aanslagen op Rauter. Het drama van Putten.

In de nacht van 30 september op 1 oktober 1944 beschieten leden van de Puttense verzetsbeweging bij het dorp Putten een auto, waarin men denkt dat Rauter zit. Hij zit niet in die auto, maar een officier wordt gedood. Nog diezelfde dag krijgt kolonel Fullriede een schriftelijk bevel dat door Christiansen was ondertekend met de volgende vergeldingsmaatregelen:

- 1. De schuldigen dienen te worden doodgeschoten.**
- 2. De mannen tussen de achttien en vijftig jaar moeten worden afgevoerd.**
- 3. Putten moet worden platgebrand, behalve het huis van de boer, die de zwaargewonde Duitse officier heeft geholpen en de huizen van NSB'ers en Duitsgezinden.**

Deportatie naar concentratiekamp Neuengamme.

Bij een razzia worden 661 jongens vanaf 18 jaar en mannen tot 50 jaar gevangen genomen. Ze worden in treinen afgevoerd naar Amersfoort, waar 59 worden vrijgelaten. Anderen worden van daar gedeporteerd naar concentratiekamp Neuengamme 18 km ten zuidoosten van Hamburg. Tijdens die treinreis ontsnappen 13 mannen zodat er 589 in Neuengamme aankomen. Na de oorlog komen 49 mannen in Putten terug, van wie er nog 9 sterven door ziekten.

Na het vertrek van de mannen rijden vrachtwagens met brandstof en explosieven door het dorp, en gaan 87 huizen in vlammen op.

Nog een aanslag op Rauter.

In de nacht van 6 op 7 maart 1945 houdt een Nederlandse verzets-

groep, die uit is op een Duitse vrachtwagen, de cabriolet BMW van Rauter aan bij de Woeste Hoeve. In de schietpartij raakt Rauter ernstig gewond aan zijn gezicht. Als represaille worden in Nederland ongeveer 300 mensen geëxecuteerd.

Op zondag 19 mei 1940 wordt benoemd: Fischböck.

Hans Fischböck (1895-1969) Oostenrijker, is al jaren een persoonlijke vriend van Seyss-Inquart. Hij is in nazi-Duitsland betrokken bij het confisqueren van Joodse vermogens. Hij wordt door Seyss-Inquart op zondag 19 mei 1940 benoemd tot '*Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft*' (financiën en economische zaken).

Hij probeert de Nederlandse economie in te passen in de Duitse oorlogsindustrie. Hij is betrokken bij de organisatie van de dwangarbeid door Nederlandse jongens en mannen.

Op woensdag 5 juni 1940 wordt benoemd: Wimmer.

Friedrich Wimmer (1897-1965), Oostenrijker, jurist en vriend van Seyss-Inquart. Hij wordt op woensdag 5 juni 1940 benoemd tot *Generalkommissar für Verwaltung*

***und Justiz'* (Bestuur en Justitie) met wetgeving en controle op binnenlands bestuur. Bij afwezigheid van Seyss-Inquart is hij zijn plaatsvervanger.**

In september 1940 wordt benoemd: Schmidt.

Fritz Schmidt (1903-1943) wordt *Generalkommissar zur besonderen Verwendung in den Niederlande* (Algemene zaken). Hij moet de openbare mening manipuleren en is verantwoordelijk voor de nazificering van het openbare leven.

**Fritz Schmidt verleent zijn medewerking aan het plan Frederiks: het opstellen van lijsten van joodse mensen die een groot aandeel hebben gehad in het welzijn van het Duitse volk. Wikipedia s.v. Fritz Schmidt
Tijdens een inspectietocht langs de Atlantikwall op zaterdag 26 juni 1943 valt hij uit de rijdende trein. Of het zelfmoord of moord is, is niet zeker. Fritz Schmidt wordt op woensdag 1 december 1943 opgevolgd door Wilhelm (Willy) Ritterbusch (1892-19?) in dezelfde functie tot de Duitse capitulatie in 1945.**

<p>Gevolgen voor het Joodse volksdeel. Het uitsluitingsplan.</p>

Dit gedeelte is samengesteld uit Wikipedia en gegevens van Kempner (1969). Bron: Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland, s.v. Ariërverklaring.

Razzia op Joden in Amsterdam.

Vóór zaterdag 26 oktober 1940 moeten ambtenaren en onderwijzend personeel de ariër-verklaring opmaken en inzenden. Op maandag 21 oktober 1940 kondigt de bezetter aan dat joodse ambtenaren moeten worden ontslagen.

In januari 1941 wordt aan de Joden de toegang tot bioscopen en theaters ontzegd; tevens wordt een aanmeldingsplicht van kracht.

Op maandag 3 februari 1941 wordt de Joodse Raad opgericht, die een bemiddelende rol moet spelen tussen de Duitsers en de Joodse bevolking. In Amsterdam start de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*, kantoor voor vrijwillige emigratie, maar bedoeld als orgaan voor deportatie. Parallel hiermee roept de gedwongen wegvoering van jongens en mannen naar Duitse werkgebieden angst en woede op. Onder de bevolking heerst ongerustheid.

Op zaterdag 22 en zondag 23 februari 1941 volgt een razzia op Joden in Amsterdam. 425 mannen worden samengebracht op het Jonas Daniël Meijerplein en gedeporteerd naar Mauthausen en Buchenwald. (1)

Dit leidt tot de Februaristaking in Amsterdam op dinsdag 25 en woensdag 26 februari 1941 die zich uitbreidt over de Zaanstreek, Haarlem, Velsen, Hilversum, Noord-Holland en Utrecht met directe omgeving. Deze staking is in

heel bezet Europa het enige massale en openlijke protest tegen de Jodenvervolging geweest.

Het standbeeld 'de dokwerker' op het Jonas Daniël Meijerplein, Amsterdam, is een sculptuur van Mari Andriessen ter herinnering aan de Februaristaking 1941. Willem Termetz, een Haarlemse timmerman/aannemer stond model, gekozen om zijn robuuste uitstraling. Het beeld werd in 1952 in Parijs in brons gegoten. Aangeboden aan de inwoners van de stad Amsterdam door het Gemeentebestuur.

1942: de 'Wannsee-conferentie' en de gevolgen.

Op dinsdag 20 januari 1942

komen kopstukken uit nazi-Duitsland, onder voorzitterschap van Heinrich Heydrich, bij elkaar in Berlijn voor de Wannsee-conferentie. Hitler wenst de dood van 9 miljoen Europese Joden. Zie Kempner (1969). Pp. 51-54.

Op zondag 3 mei 1942

wordt de Jodenster verplicht vanaf zes jaar. Alle Joden in Nederland moeten verhuizen naar Amsterdam.

In september 1942

verschijnen de bordjes 'Voor Joden Verboden' in alle openbare gelegenheden.

Overname van het vluchtelingenkamp Westerbork.

Op woensdag 1 juli 1942

neemt de Duitse bezetter het vluchtelingenkamp Westerbork over en noemt het *Polizeiliches Judendurchgangslager Westerbork*. Er komen uitkijktorens en hekken met prikkeldraad onder stroom.

Op dinsdag 15 juli 1942

gaat het eerste transport van 1137 mensen en op 16 juli van 586 mensen met Nederlandse treinen naar het vernietigingskamp Auschwitz, in het Pools Oswiecim.

**De houding van de Rooms-Katholieke Kerk:
verzet tegen het nationaalsocialisme
in 1934 en 1936.**

'Tijdens de wereldcrisis, 1930-1940, openbaren zich ook in Nederland fascistische en nationaalsocialistische stromingen, die aantrekkingskracht uitoefenen op mensen, die ontevreden zijn over de toenemende werkloosheid en de traagheid en slapheid van de democratische regering.'

Het Nederlands Episcopaat veroordeelt de N.S.B. - Nationaal Socialistische Beweging - en kondigt in 1934 en 1936 een aantal maatregelen af. De ontwikkelingen gaan verder.' Bron: S. Stokman (1945), pagina 21.

Houding van de Nederlandse Kerken.

Al snel na de Duitse bezetting vindt op dinsdag 25 juni 1940 de eerste vergadering plaats van het 'Convent van Kerken', nog zonder het Nederlands Episcopaat. Men beraadt zich over de vraag welke houding men moet aannemen tegenover de Duitse bezetting.

Vertegenwoordigd zijn:

De Hervormde Kerk.

De Gereformeerde Kerken in Nederland.

De Christelijke Gereformeerde Kerken.

De Gereformeerde Kerken in Nederland in hersteld verband.

De Remonstrantse Broederschap.

De Algemene Doopsgezinde Sociëteit.

De Evangelisch-Lutherse Kerk.

Het Hersteld Evangelisch-Luthers Kerkgenootschap.

Ds. G. H. Kersten woont namens de Gereformeerde Gemeenten enkele vergaderingen bij, maar keurt verzet tegen de bezetter af. Het Convent van Kerken laat merken op zijn aanwezigheid verder geen prijs te stellen.

Voorzitters van 'het Convent van Kerken'. Wikipedia.

Prof. dr. Jan Rudolph Slotemaker de Bruïne, 6 mei 1869-1 mei 1941.

Na de Duitse inval wordt Slotemaker voorzitter van het mede op zijn initiatief opgerichte 'Convent van Kerken' (juni 1940).

Geheel volgens zijn bedoeling tracht men in dit Convent conflicten met de bezetter te vermijden. Later komt het wel tot protesten, maar niet van het Convent als geheel. Langzamerhand komt er verandering in de houding van het Convent en ook wel in die van Slotemaker. Zo distantieert hij zich begin november 1940 van de 'overheidsopvatting' die hij na mei 1940 heeft gehuldigd en laat het woord 'weigeren' horen in verband met de toenemende Jodenvervolging. Eind 1940 legt hij vanwege ziekte alle functies neer en overlijdt op 1 mei 1941.

De volgende voorzitters worden gevangen genomen.

Mr. Paul Scholten wordt op 17 februari 1942 gearresteerd en naar Zuid-Limburg (Valkenburg) verbannen. Later in 1942 krijgt hij een gedwongen verblijfplaats op de Veluwe, waar hij in zijn buitenhuis te Hulshorst nog veel kan doen voor het vaderland en de Nederlandse Hervormde Kerk.

Mr. dr. Jan Donner (1891-1981) wordt in oktober 1940 vertegenwoordiger van de gereformeerde kerken in het Convent der kerken, en vanaf januari 1941 voorzitter. Zijn vastberaden afwijzing van onder andere de maatregelen tegen de Joden, leidt in maart 1941 tot zijn arrestatie. Vrijgelaten hervat hij zijn werk tot hij voor de derde maal wordt opgepakt op 30 juni 1941.

Nu blijft hij gegijzeld tot april 1943, in Schoorl, Buchenwald, Haaren en Sint Michielsgestel (klein seminarie 'Beekvliet').

Na zijn vrijlating neemt hij zitting in een commissie 'Het Vaderlands Comité' dat met enkele politici en mensen

uit het bedrijfsleven zich beraadt over de toestand NA de oorlog.

Dr. Jannes Johannes Cornelis van Dijk (1.12.1871-9.2.1954) wordt 1 april 1943 gearresteerd en zit gevangen in Scheveningen, Haaren en Dachau. In april 1945 brengen de Duitsers hem en een aantal andere gevangenen over naar Niederdorf in Zuid-Tirol, waar hij door Italiaanse partizanen wordt bevrijd.

Het Nederlands Episcopaat in 1940.

Het Nederlands Episcopaat bestaat in 1940 uit

Aartsbisschop van het aartsbisdom Utrecht Mgr. dr. Jan de Jong met de Bisschoppen van Breda Mgr. Peter Hopmans; 's Hertogenbosch Mgr. Arnold Diepen; Roermond Mgr. Joseph Lemmens en Haarlem Mgr. Johannes Huibers.

Na de 'milde' rede van Seyss-Inquart op 29 mei 1940 in de Ridderzaal te Den Haag, stellen Mgr. A. Diepen (Den Bosch) en Mgr. Peter Hopmans (Breda) voor het kerkelijk verbod uit 1936 - op het 'in belangrijke mate' steun verlenen aan de NSB - te verzachten.

Aartsbisschop Mgr. dr. Jan de Jong blijft sceptisch; het gebeurt niet.

Zijn collegae brengen in dat een publiek protest tegen het Duits optreden inzake de Joden moet uitgaan van Paus Pius XII en zij hem daar om moeten vragen. De Aartsbisschop zegt: ' *Wij, Nederlandse Bisschoppen, dienen ons eigen geweten te volgen.* '

Bisschoppen op één lijn?

In de loop van 1940 vindt de Aartsbisschop het beter dat hij de steun krijgt van

alle Bisschoppen. Om die steun moet de Aartsbisschop iedere Bisschop vragen, omdat elke Bisschop kerkrechtelijk autonoom is in zijn bisdom.

De Bisschoppen Mgr. J. Huibers van Haarlem, die bekend staat als een man met een praktisch verstand en Mgr. J. Lemmens van Roermond, door tijdgenoten omschreven als 'vurig en vroom', zitten vrijwel altijd op

één lijn met de Aartsbisschop. Dit ligt anders met de andere Bisschoppen.

Mgr. Peter Hopmans van Breda is een aartsconservatieve prelaat van wie tijdens de oorlog weinig uitgaat. Kerkhistoricus Ton van Schaik vertelt dat de Bisschop op de dag van de Duitse inval, vrijdag 10 mei 1940, Breda per auto ontvlucht. Hij is zo in paniek dat hij zijn secretaris, die onderweg uitstapt om een gewonde te helpen, liet staan.'

Mgr. Arnold Diepen van Den Bosch staat bekend als een ongemakkelijke man, statig en uiterst klerikaal. Bij hem speelt zijn hoge leeftijd - hij was tachtig toen de Duitsers binnenvielen - een steeds negatievere rol. Hierdoor verliest hij geleidelijk de greep op de gebeurtenissen. Vanaf mei 1942 bestuurt Willem Mutsaerts als coadjutor het bisdom. Hij zit meer op de lijn De Jong-Huibers-Lemmens. Bron: Ton Crijnen in Dagblad Trouw 4 mei 2005.

In voorbereidende gesprekken tot eventuele deelname van de Katholieke Kerk aan de protesten van het 'Convent van Kerken' wordt de naam veranderd in 'Interkerkelijk overleg' (IKO), dit mede op voorstel van de bezettende macht.

**Contact Interkerkelijk Overleg
met Aartsbisschop Jan de Jong
op vrijdag 31 oktober 1941.**

Op vrijdag 31 oktober 1941, - Hervormingsdag! - bezoekt voorzitter P. Scholten Aartsbisschop J. de Jong. Het is het begin van een blijvende betrokkenheid van de Rooms Katholieke Kerk.

De Aartsbisschop steunt het voorstel om een officieel protest in te dienen bij de Duitse overheid:

- tegen de deportatie van Nederlandse jongens en mannen naar werkkampen in de Duitse Rijksgebieden;**
- tegen de opgelegde aanmelding (5 juli 1942) van Joden in Nederland; 'en toen dit niet gebeurde, tegen raz-**

zia's en deportaties van Joodse Nederlanders in de zomer van 1942. Zie: Poorthuis (2005). Pp. 489 v.v.

Namens het Episcopaat onderhoudt Officiaal Felix A. H. van de Loo (1996-1959), de hoogste canonieke jurist in Nederland, het contact met het 'Interkerkelijk Overleg'.

**Eerste deel van het protesttelegram:
de tewerkstelling van Nederlandse jongens en**

In het najaar van 1940 beginnen Duitse bedrijven actief arbeidskrachten te werven in Nederland, maar het aantal aanmeldingen blijft achter bij de wens. In september 1941 waren c.a. 92.000 Nederlanders in Duitsland werkzaam.

In maart 1942 waren er al ongeveer 165.000 (exclusief nog eens 72.000 grensarbeiders), maar voor de wapenindustrie is dit niet genoeg.

In januari 1942 verklaart Reichsmarschall Hermann Göring dat het noodzakelijk is arbeiders uit bezette gebieden te verplichten voor de Duitse oorlogsindustrie te werken. In die maand wordt in Nederland de Arbeidsdienst ingesteld. Jonge mannen moeten voor deze dienst hun arbeidsplicht vervullen. Op 21 maart 1942 wordt Fritz Sauckel aangesteld om deze tewerkstelling te organiseren samen met Frits Schmidt.

Zo beginnen overal razzia's op jongens vanaf 17 jaar en mannen. Eind maart 1943 zijn er al c.a. 227.000 Nederlanders tewerkgesteld in het Derde Rijk. Tekst Wikipedia.

Dit alles heeft tot gevolg grote ontwrichting, droefheid, angst, onzekerheid in gezinnen. Begrijpelijk dat in het telegram van de Kerken eerst tegen deze dwang wordt geprotesteerd.

**Tweede deel van het protesttelegram:
'meldingsplicht voor de Joodse bevolking'
en toen dat niet lukte de razzia's.**

e Joodse Raad, - waarin prof. Frans Teulings namens het Episcopaat de RK zetel bezet –, ontvangt brieven van vele Joden, katholiek en christelijk gedoopt, die aandringen op actie van het Episcopaat. Ook de Aartsbisschop krijgt brieven. Hij is geporteerd voor een protest tegen deportaties van alle burgers, onder wie alle Joden zonder onderscheid.

De katholieke niet-joodse Sophie van Berckel - Sophia Eugenia Maria, 2 juni 1889 -26 december 1944 - schrijft de Aartsbisschop meerdere keren om in ieder geval te protesteren tegen deportaties van Joden die katholiek geworden zijn. Zij wordt in juni 1944 via het kamp Vught gedeporteerd naar Ravensbrück, waar ze op Tweede kerstdag, 26 december 1944 sterft.

Krachtproef.

Ondanks de oproep van Sophie van Berckel en Frans Teulings kiest de Aartsbisschop voor een publiek algemeen protest tegen de deportatie van alle burgers onder wie alle Joden. 'Hij meent dat het om een principiële zaak gaat die het eigen belang van kerk en katholieke Joden overstijgt, hoezeer hem ook het individuele lot van deze mensen ter harte gaat.' Poorthuis (2005). Blz. 492.

Dat deze mening hem zelf en zijn naaste medewerkers in moeilijkheden kan brengen, is hem bekend.

**Tijdelijk protesttelegram
vanaf donderdag 15 januari 1942.**

Ter voorbereiding van het protest vindt op donderdag 15 januari 1942 een onderhoud plaats met de secretaris-generaal van het ministerie van Justitie, prof. mr. J. Schrieke.

Een delegatie van negen personen vertegenwoordigt de Kerken. Scholten leest een brief voor met een protest tegen de rechteloosheid, de behandeling van de Joden en het opleggen van de nationaalsocialistische levensbeschouwing aan het Nederlandse volk. Vervolgens

geeft hij een mondelinge toelichting op het stuk. Schrieke reageert afwijzend, maar belooft uiteindelijk een audiëntie bij Seyss-Inquart aan te vragen.

Deze blijkt bereid een gesprek toe te staan. Maar Scholten is niet welkom; de synode moet iemand anders aanwijzen in zijn plaats. In opdracht van Wimmer wordt Scholten gevangen genomen en ondergebracht in Valkenburg, Zuid-Limburg.

Dinsdag 17 februari: audiëntie bij Seyss-Inquart.

Op dinsdag 17 februari, 12.00 uur, vindt de audiëntie plaats bij de rijkscommissaris. Vanaf een groot portret kijkt Hitler toe. De rijkscommissaris heeft van tevoren een vertaling van de brief gekregen die aan Schrieke werd voorgelegd.

Prof. W. J. Aalders, die in plaats van Scholten de Hervormde Kerk vertegenwoordigt, krijgt gelegenheid die toe te lichten.

Hij gebruikt hiervoor de toespraak of gedeelten eruit die mr. P. Scholten al had klaargemaakt. Opvallend is daarbij dat hij het uitvoerigst stilstaat bij de vrijheid van levensovertuiging. Hij stelt dat de nationaalsocialistische levensbeschouwing geen ruimte laat voor het christelijk geloof. Seyss-Inquart antwoordt in een uitvoerig betoog dat blijkbaar van tevoren is opgesteld. Het is schokkend om in de aantekeningen die officiaal van de Loo naderhand heeft gemaakt te lezen wat hij over de Joden zegt:

'Wat de Joden betref, barmhartigheid jegens hen te betrachten, zoals we gevraagd hadden, was naar het oordeel van den Rijkscommissaris teveel verlangd. Zij waren nu eenmaal bedervers van de Arischen stam, een gedegeneerd ras, een kwaadaardig gezwel aan het organisme van onze Europeesche volksgemeenschap, de schuldigen bij uitstek aan den oorlog. (...)

Het was daarom dan ook afkeurenswaardig dat wij hier in Nederland de Joden als volwaardige vaderlanders beschouwden en hun de volle staatsburgerlijke rechten

toekenden. Neen, barmhartigheid jegens hen was misplaatst; alleen kon men, voorzover het algemeen belang zulks gedoogde, recht en gerechtigheid jegens hen laten gelden.'

In de aantekeningen die Aalders na afloop over het gesprek maakt, schrijft hij dat Seyss-Inquart *'in het gevoel van meerderheid en macht, uit de hoogte tot ons sprak, zonder ook maar enig voornemen om onze bezwaren op zich te laten inwerken.'*

Bron: Digibron: Het kerkelijk gesprek met Seyss-Inquart.

Het schrijven van een concept-tekst van het protest werd opgedragen aan de zendingman en taalgeleerde prof. H. Kraemer, mgr. Van de Loo en dr. M.C. Slotemaker de Bruïne (niet te verwarren met zijn vader, de eerste voorzitter van het Convent, die overleden was).

Het protesttelegram.

Toen het I.K.O. op vrijdag 10 juli 1942 vergaderde, is dit concept niet klaar. Op grond van de binnengekomen alarmerende berichten – 'Arbeitseinsatz' -, besluit men het kerkelijk protest telegrafisch te zenden aan de Rijkscommissaris Seyss-Inquart, de commissarissen-generaal Rauter en Schmidt en de opperbevelhebber Generaal Christiansen. De verzending vindt plaats op zaterdag 11 juli 1942.

Tekst van het protesttelegram van 11 juli 1942.

Utrecht 11 juli 1942.

De hieronder vermelde Nederlandse Kerken, reeds diep geschokt door de maatregelen tegen de Joden in Nederland, waardoor zij uitgesloten worden van het deelnemen aan het normale volksleven, hebben met ontzetting kennis genomen van de nieuwe maatregelen, waardoor mannen, vrouwen, kinderen en gehele gezinnen zullen worden weggevoerd naar het Duitse rijksges-

bied en onderhorigheden.

Het leed dat hiermede over tienduizenden gebracht wordt, de wetenschap dat deze maatregelen tegen het diepste zedelijk besef van het Nederlandse volk strijden, bovenal het indruisen van deze maatregelen tegen wat ons van Godswegen als eis van gerechtigheid en barmhartigheid gesteld wordt, nopen de Kerken tot U de dringende bede te richten, aan deze maatregelen geen uitvoering te geven.

Voor de Christenen onder de Joden wordt ons deze dringende bede tot U bovendien ingegeven door de overweging, dat hun door deze maatregelen het deelnemen aan het kerkelijk leven wordt afgesneden.

Einde telegram.

De opperbevelhebber Christiansen stuurt zijn exemplaar door aan Seyss-Inquart, met erop aangetekend het voorstel om ook de ondertekenaars te deporteren.

De Kerken hebben het voornemen om, behalve dit telegram, ook nog een uitvoeriger schriftelijk protest in te dienen. Prof. dr. H. Kraemer zou hiervoor het concept schrijven, maar twee dagen later wordt hij gegijzeld. Ds. J.M. Snoek (1959) *De Nederlandse Kerken en de Joden*. E-boek 71 317. pdf blz. 90-91.

Op dinsdag 14 juli 1942

ontvangt Ds. H. J. Dijckmeester, Hervormde Kerk, een uitnodiging voor een bezoek aan de commissaris-generaal *voor bijzondere aangelegenheden*, Fritz Schmidt.

Deze deelt in naam van de rijkscommissaris mee, dat de vóór 1 januari 1941 gedoopte Joden van deportatie worden vrijgesteld.

Kempner (1969): 'Seyss-Inquart hoopte daarmee de reactie van de Nederlandse bevolking op de deportatie

van Joden - die op woensdag 15 juli begint – af te zwakken.'

Op vrijdag 17 juli 1942

zegt Seyss-Inquart In een 'Chefbesprechung' dat hij die uitzonderingspositie voor de christelijke Joden, nadat alle andere Joden op transport gesteld zullen zijn, bij de eerste de beste gelegenheid zal opheffen en zij alsnog gedeporteerd worden.

Zaterdag 18 juli 1942

wordt het Herderlijke Schrijven van de Nederlandse Bisschoppen met als inleiding het protesttelegram bij de bezettende macht bekend. Wie dit document heeft 'gelekt' is niet bekend.

Donderdag 23 juli 1942

stuurt de Nederlands Hervormde Kerk een rondschrijfbrief waarin het protesttelegram is opgenomen. De Generalkomissar Gruftke ontbiedt dominee Dijkckmeester met het dringend verzoek de tekst van het telegram weg te laten. Na overleg met de Algemene Synode doet hij dat.

Vrijdag 24 juli

bereidt de bezetter een bezoek voor aan de Maliebaan te Utrecht om de Aartsbisschop te intimideren.

Zaterdag 25 juli

om 03.30 belt iemand de Maliebaan op om de Aartsbisschop te spreken. Secretaris Jan Geerdink antwoordt, na overleg, dat de Aartsbisschop deze heren om 04.00 kan ontvangen.

De Aartsbisschop is zenuwachtig – hij kent het lot van de voorzitters van I.K.O. De twee dames van de huishouding vrezen dat de Aartsbisschop wordt gearresteerd. Dit gebeurt niet.

Een verslag van dit bezoek in bijlage1.

Op zondag 26 juli 1942

wordt het protesttelegram als opening van het Herderlijk Schrijven voorgelezen in alle Rooms-Katholieke Kerken; In Gereformeerde Kerken wordt het telegram

voorgelezen, gevolgd door een gebed.

Waarschijnlijk al op zondagavond 26 juli wordt aan Seyss-Inquart gemeld dat het telegram toch in de katholieke en de Gereformeerde Kerken is voorgelezen. Bijlage 2. Tekst van Herderlijk Schrijven.

**Duitse reactie op maandag 27 juli 1942
en het besluit van Seyss-Inquart tot arrestaties.**

Maandagmorgen 27 juli 1942

houdt Albin Rauter, commissaris-generaal van de Sicherheitsdienst, een bespreking met de commissaris-generaal ter bijzondere beschikking Fritz Schmidt, die nu de hoofdrol speelt in het conflict met de Kerken. Op diezelfde morgen ontbiedt de rijkscommissaris, woedend over de moedige taal van de Bisschoppen, zijn naaste medewerkers in het gebouw van het voormalig Nederlandse ministerie van buitenlandse zaken op het Plein te Den Haag.

De zitting duurt ongeveer een uur.

Seyss-Inquart gelast deportatie van alle katholieke Joden.

De rijkscommissaris besluit, dat onmiddellijk alle katholieke Joden nog deze week

moeten worden gegrepen en naar het Oosten weggevoerd. Volgens de aanmeldingsregisters zijn het er ongeveer 700, onder wie migranten uit Duitsland.

Seyss-Inquart is vooral woedend, omdat in het schrijven van de Bisschoppen de prediking van Jezus over de verwoesting van Jeruzalem is voorgelezen, met de profetische woorden: *Er zullen dagen over u komen, dat uw vijanden u omsingelen en van alle kanten in het nauw zullen drijven*, Lucas 19, 43-44.

Hij hoort het als een vervloeking van de nazidroom: één volk, één rijk, één Führer. Deze evangelie-lezing is niet gekozen, maar is de officiële lezing van deze zondag 26 juli in 1942. Zie Kempner (1969) 98. Brief van Rauter: zie bijlage 3.

De procureur-generaal, fungerend gewestelijk directeur van politie te Amsterdam, Jan Feitsma, lid van de N.S.B. vervangt eind december 1941 alle bordjes 'Voor Joden verboden' door een door hem ontworpen bord, van zijn stempel voorzien.

In december 1943 verklaart de bezetter Nederland 'Joden-vrij'. De jacht op 'onderduikers' wordt opgevoerd.

Samenvatting: lot van de katholieke Joden. Bijlage 4.

De aanduidingen HOLOCAUST en SHOA. Bijlage 5.

Literatuur, noten, bijlagen, illustraties.

Literatuur

Aukes, H.W.F. (1956). *Kardinaal de Jong*.

Utrecht/Antwerpen:

Uitgeverij Het Spectrum. Pp. 318-320

Gilbert, M. (1986³). *The Holocaust. The Jewish Tragedy*.

Suffolk: St. Edmundsbury Press.

In dit boek uitgebreide informatie vanaf 1939 met vele details en getuigenissen.

Hamans, P. & Mesters, G. (2008). *Getuigen voor Christus*. Rooms-Katholieke bloedgetuigen uit de Twintigste eeuw. 's-Hertogenbosch: R.K. Instelling Nationale Raad voor Liturgie.

Harinck, George & Klinken, Gert van (2011) Van *kansel naar barak*. Gevangen Nederlandse predikanten en de cultuur van herinnering. Zoetermeer: Uitgeverij Meinema.

O.a. De houding van de Duitse bezettingsautoriteiten tegenover Nederlandse predikanten. Blz 13-32.

Kempner, R.W.M.(1969). *Twee uit honderdduizend Anne Frank en Edith Stein*. Onthullingen over de nazimisdaden in Nederland voor het gerechtshof te München. Bilthoven: Uitgeverij H. Nelissen.

Snoek, J.M. *Nederlandse kerken en de Joden*. Novels Mobi, Gutenberg, pagina 75 vv

Stokman, S. (1946). *Het verzet van de Nederlandsche Bisschoppe tegen nationaalsocialisme en duitse tyrannie*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum. Pp. 249-251.

Noten

Noot 1

Tekst van de in het Nederlands vertaalde brief aan Scharroo in Pauw, J.L. van der (2014) *40/45 Rotterdam*. Fotoboek met teksten. Zwolle: WBOOKS, blz. 29.

Noot 2

De foto van gevangengenomen Joden op het Daniël de Meijerplein, Amsterdam, is genomen door een Duitse soldaat. Deze heeft de foto, onderdeel van serie, laten ontwikkelen bij een fotozaak waar een Duitse functionaris was aangesteld om 'gevoelig materiaal' te ontwikkelen. Er werden kopieën gemaakt die pas in 1946 bekend werden. Dagblad Trouw: De verdieping. Zaterdag 28 februari 2015.

Bijlagen

Bijlage 1.

**HET NACHTELIJK BEZOEK
aan de Aartsbisschop
op zaterdagmorgen 25 juli 1942 om 04.00 uur.**

Het volgende verhaal vertelt biograaf Aukes, als typerend voor de Aartsbisschop en zijn secretaris dr. J. Geerdinck. Aukes (1956). Pp. 308-320.

'In het holst van de nacht van zaterdag 25 juli rinkelt ergens in het grote, stille huis aan de Maliebaan de telefoon. Even later klopt de huishoudster bij de eerste secretaris: Een paar Duitsers wilden de aartsbisschop onmiddellijk spreken en de naam van Seyss-Inquart was genoemd.

Dr. Geerdinck neemt het gesprek over: *Ja, am billigsten*, hoort hij. – Wat bedoelt u daarmee? – Sofort.- Bedenk op wat voor tijd u belt. – Dat is ook beauftragt. –Ik zal seine Excellenz waarschuwen, - maakt de secretaris zich breed, - en zeggen, dat u gebeld hebt. – Wjj blijven aan de lijn, klinkt het.

Dan wordt monseigneur gewekt: Duitsers van de Sicherheitspolizei aan de telefoon. Zij willen hier komen, om u te spreken. De bisschop – door de gesloten deur heen –: 'Ik wil toch ook wel weten wat zij te zeggen hebben. Zeg maar, dat zij over een half uur kunnen komen.'

Om tien voor vier verlaat de aartsbisschop zijn slaapvertrek, rustig en ernstig. Intussen is de geest vaardig geworden over de kleine, behendige priester, die zijn rechterhand is. – Dit moeten we in scène zetten, monseigneur; we moeten die heren imponeren.

Jule, de huishoudster, wordt naar boven gedirigeerd om de paarse statiesjerp te halen. Als zij terugkomt, loopt de bisschop wat op en neer, in afwachting van de gebeurtenissen, terwijl de secretarissen bezig zijn, overal in huis de lichten op te steken. – O, monseigneur als ze u maar niet gevangen komen nemen. – De bisschop is volmaakt kalm, zoals hij altijd was in die jaren, vertelde zij later. –.

“Ja, Jule, als Onze Lieve Heer dat wil, dan moeten wij er dat maar voor over hebben”, is zijn antwoord.

In het grote vertrek van de bijzondere recepties, de ‘rode zaal’ rechts van de zitkamer van dr. de Jong, branden nu de luchters en de plafonnières. ‘Ga maar wat bidden in de kapel’, heeft iemand tegen de huishoudster en haar helpster gezegd, maar die Friezinnen zorgen dat de deur open blijft: zij willen niets missen van wat er gaat gebeuren.

Om vier uur precies galmt de klank van de bel in de parterre. Dr. Geerdink gaat naar beneden en opent. ‘Goede nacht.’ Twee mannen in burger in witte jassen, komen binnen. ‘Willen de heren zich van hun jassen ontdoen?’ Een afwijzend gebaar.

{Matzker en zijn adjudant doen hun jassen niet uit. Een reden kan zijn dat ze in een van de zijzakken een pistool dragen ter zelfverdediging. De auto met chauffeur wacht buiten. Of er in de omgeving een overvalwagen geparkeerd staat is niet bekend. PW}

‘Ik zal u voorgaan.’ De secretaris bestijgt de staatsie-trap, gevolgd door de mannen van Himmler. Aan de deur van de grote zaal gekomen keert hij zich om: ‘Ihre Namen, bitte?’ ‘Oberstürmer Matzker und mein Adjudant.’ ‘Danke’, zegt de secretaris en klopt.

Van binnen klinkt de stem van de aartsbisschop. ‘Ja!’ De secretaris opent en gaat voor. De Aartsbisschop, in volle lengte – in zijn huistoog, de brede paarse sjerp en het gouden borstkruis om, het paarse kalotje op de grote schedel – staat midden achter de tafel, naast zijn tweede secretaris van Luenen.

‘Excellentie’, zegt dr. Geerdinck, ‘Oberstürmer Matzker en zijn adjudant.’ Monseigneur buigt licht, zegt niets. Dan de secretaris: ‘Setzen Sie sich.’ En hij voegt zich naast de bisschop. Het gezelschap zit. Niemand zegt iets. Niemand vraagt iets. Dat wordt pijnlijk.

Na deze uitvoerige en duidelijke stilte verschikt de

Oberstürmer zich en haalt iets uit de zak van zijn witte jas. Het is een smal rolletje papier, vermoedelijk een telexstrook, die hij nu afrolt. 'Der Herr Reichskommissar hat mich beauftragt', begint hij ongeveer en dan hoort de Aartsbisschop en horen zijn secretarissen enkele malen opnieuw dat laatste woord. Het komt er op neer, dat de man order heeft een lastgeving van Seyss-Inquart over te brengen. De brief van het Episcopaat mag niet in de kerken worden voorgelezen.

De Rijkscommissaris noemt in zijn bevel twee motieven: Het is niet waar, dat de arbeiders beroofd worden van hun sociale instellingen, zoals de brief zegt. En het tweede: dat de bisschoppen een passage citeren uit een herderlijk schrijven van het Duitse episcopaat, vormt een ongeoorloofde inmenging in een buitenlandse aangelegenheid. Dat is alles. De Aartsbisschop zegt twee of drie woorden om te beduiden, dat hij hun mededelingen heeft verstaan.

Ditmaal is het de adjudant, die iets in het midden brengt. 'Het is nu vier uur. Alle pastorieën zijn telefonisch te bereiken. De voorlezing kan zonder moeite worden afgelast.' De aartsbisschop mompelt iets: Dit is hem duidelijk. Als een nieuwe stilte zich pijnlijk gaat rekken, zegt dr. Geerdinck: 'Meine Herren, haben Sie hiermit Ihren Auftrag erledigt?' Er volgt 'Jawohl' en een gestameld: 'Ja wir sind auch beauftragt.' Geerdinck is opgestaan en als op een bevel hebben de witte jassen onmiddellijk zijn voorbeeld gevolgd.

Er wordt niets gezegd. Op de trap laat de Oberstürmer hulpeloos het lange strookje met het bevel van Seyss-Inquart, achter zich aan van de treden slieren. Geen woord. Bij de voordeur sliert het strookje over de grond mee naar buiten. Geen groet. En de secretaris sluit de grote deur achter hen en hij luistert naar hun voetstappen, die zich door de nacht verwijderen.

Dan keert hij zich om en met een lach, die door het hele huis opklinkt, verkondigt hij de scheidingen tussen het Derde Rijk en de Kerk van Rome, in het beste Neder-

landse commentaar. Toch ook wel een beetje zijn opluchting. Als hij - boven gekomen – het verhaal doet van het bandje, dat als de staart van een ontdane hond over de traptreden schuifelde, lopen de bisschop de tranen in de ogen. Dat zal hij Geerdinck nog menigmaal laten vertellen.

Einde citaat.

NB

Er bestaat ook een kortere versie van dit verhaal, goedgekeurd door J.M. Snoek, *Nederlandse kerken en de Joden*. Novels Mobi, Gutenberg, pagina 75 vv.

Bijlage 2

Het Herderlijke Schrijven van 26 juli 1942.

HERDERLIJKE SCHRIJVEN VAN DE NEDERLANDSCHE BISSCHOPPEN · van 20 juli 1942, voorgelezen op zondag 26 juli 1942.

Geheel in de toenmalige spelling.

Bron: Archief Aartsbisdom Utrecht, opgenomen in: Stokman, O.F.M. S.(1946). *Het verzet van de Nederlandsche Bisschoppen tegen nationaalsocialisme en duitse tyrannie*.

Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum 1945. Bladzijden 249-251

Deze Herderlijke Brief opent met de volledige tekst van het protesttelegram dat de gezamenlijke Kerken toezonden 'aan de autoriteiten der bezettende macht' op zaterdag 11 juli 1942.

Na het protesttelegram volgt het Herderlijk Schrijven van 20 juli 1942:

Dierbare Geloovigen: Als wij de ontzettende geestelijke en lichamelijke ellende beschouwen, die nu reeds bijna drie jaren geheel de wereld met ontwrichting bedreigt, dan denken wij als vanzelf aan het tafereel, dat het Evangelie van heden ons schildert.

'In dien tijd, toen Jezus in de nabijheid van Jeruzalem kwam en de stad daar voor zich zag liggen, weende Hij over haar en sprak: Ach, mocht ook gij tenminste op dezen dag nog inzien, wat U tot vrede strekt! Maar thans is dat voor Uw oogen verborgen.

Want er zullen dagen over U komen, dat Uw vijanden U met een stormwal zullen omringen U zullen omsingelen en van alle kanten in het nauw brengen; en zij zullen U en Uwe kinderen binnen Uw muren ter aarde neer slaan en zij zullen bij U geen steen op den andere laten, omdat gij Uw tijd van genade niet hebt erkend".

De voorspelling van Jezus is letterlijk uitgekomen: veertig jaar later is het Godsgericht over de stad Jeruzalem voltrokken. Zij had, helaas, den tijd der genade niet erkend.

Ook nu wijst alles om ons heen op een wraakgericht Gods. Maar, Goddank, voor ons is het nog niet te laat. Wij kunnen het nog van ons afwenden, als wij den tijd der genade erkennen, als wij nu nog inzien, wat ons tot vrede strekt. --- En dat is alleen de terugkeer tot God, van wien een groot deel der wereld zich reeds jaren lang heeft afgewend. Alle menschenlijke middelen hebben gefaald: alleen God kan nog uitkomst geven.

Dierbare Geloovigen: Keeren wij op de eerste plaats in ons zelve met een diep gevoel van berouw en veroetmoediging. Want zijn wij ook zelf niet medeschuldig aan de rampen, die ons treffen?

--- Hebben wij altijd eerst het Rijk Gods gezocht en zijn gerechtigheid?

--- Hebben wij altijd de plichten van rechtvaardigheid en naastenliefde jegens onzen evenmensch beoefend?

--- Hebben wij soms niet gevoelens van onheilige haat en verbittering gekoesterd?

--- Hebben wij wel steeds onzen toevlucht gezocht bij God, onze hemelschen Vader?

Als wij in ons zelf keeren, zullen wij moeten erkennen, dat wij allen te kort zijn geschoten. Peccavimus

ante Dominum Deum nostrum: wij hebben gezondigd voor den heer, onzen God.

Doch wij weten ook, dat God een berouwvol en een verootmoedigd hart niet zal versmaden. Cor contritum et humiliatum non despicias.

En daarom wenden wij ons tot Hem en smeeken Hem om erbarming, met kinderlijk vertrouwen. Hijzelf zegt het ons: "Vraagt en gij zult verkrijgen, zoekt en gij zult vinden, klopt en u zal worden opgedaan'.

In den Introïtus van de H. Mis van heden roept de Kerk het ons toe met de woorden van den psalmist: ; 'Zie, God is mijn helper. Het is de Heer, die mijn leven behoudt'.

--- En in het Epistel herhaalt zij de zoo troostvolle woorden van den Apostel: 'God is getrouw en Hij zal niet toelaten, dat gij beproefd wordt boven uw krachten; maar met de beproeving zal Hij ook uitkomst geven, om ze te kunnen doorstaan.'

Daarom, Dierbare Geloovigen, smeken wij God, door de voorspraak van de Moeder van barmhartigheid, dat Hij de wereld spoedig een rechtvaardige vrede moge schenken. Dat Hij het volk van Israël, dat in deze dagen zoo bitter beproefd wordt, staande moge houden en het tot de waarachtige verlossing moge brengen in Christus Jezus.

--- Dat Hij moge beschermen hen, wier lot het is in den vreemde te arbeiden en te leven gescheiden van hun dierbaren. Hij moge hen beschermen naar ziel en lichaam, hen bewaren voor verbittering en moedeloosheid, hen trouw doen blijven in het christelijk geloof en moge God ook hun achtergelaten betrekkingen sterken.

Smeeiken wij Hem om uitkomst voor alle beproefden en verdrukten, voor gevangenen en gijzelaars, voor zoovelen, over wie de woken van dreiging en levensgevaar hangen.

--- Pateant aures misericordiae tuae, Domine, precibus supplicantium : dat de oogen uwer barmhartigheid, Heer, openstaan voor de gebeden der smeeikenden.

--- En zal dit Ons gezamenlijk herderlijk schrijven op Zondag 26 Juli a.s. in alle tot Onze Kerkprovincie behorende kerken en in alle kapellen, waarover een Rector is aangesteld, onder alle vastgestelde H.H. Missen op de gebruikelijke wijze worden voorgelezen.

--- Gegeven te Utrecht, den 20sten Juli van het jaar O.H. 1942.

Bijlage 3. Gebeurtenissen na het voorlezen.

’Na de oorlog zal het schrijven aan Rauter, door hem ondertekend, verfomfaaid en aangetast door vocht naar hem terugkomen, vergezeld van een zwaar pak stukken, door de Duitsers in beslag genomen bij die edele vrouw, Sophie van Berckel.

In een Duits kamp is zij gestorven. Zij was getuige van de uittocht uit Westerbork van de groep van Edith Stein. Na de zomer van ’42 tot aan haar arrestatie in ’44 bezocht zij dikwijls de Aartsbisschop; door zijn tussenkomst verkreeg zij hulp van het Episcopaat om in de nood van velen te kunnen voorzien en ondergedoken Joodse kinderen te helpen

Bijlage 4.

**Toen sloegen haat en wraak toe.
Het lot van katholieke Joden in Nederland.**

Hamans & Mesters. (2008). Deel IV, Pp. 509 vv.
De auteurs beantwoorden vragen betreffende de katholieke Joden in Nederland. Hieruit samenvattend zaken die ook Zuster Judith Henriette Mendes da Costa raken. Ik heb gegevens samengebracht in een tijdlijn.

In de nacht van 9 op 10 november 1938
explodeert in de Duitse gebieden na ophitsing, de Jodenhaat in de ‘Kristallnacht’.

Voor veel Joden het sein om uit te wijken (te vluchten) naar Nederland. Na veel weerstand bouwt de Regering op een heidevlakte bij Hooghalen (Drente) het opvangkamp *Westerbork*, dat op 9 oktober 1939 wordt geo-

pend en wordt bevolkt door Joden uit Duitsland, Oostenrijk, Roemenië etc.

Na de inval door nazi-Duitsland op 10 mei 1940 begint de Jodenvervolging in Nederland.

Alle niet-Nederlandse Joden worden 'statenloos'. Er volgen uitsluitingsbesluiten. Bewegingsvrijheid is alleen mogelijk met toestemming; Jodenster; wegvoering van jongens en mannen naar werkkampen in het mazirijksgebied.

Op 1 oktober 1941

hebben zich als katholiek gedoopte volle Joden gemeld: 390 met de Nederlandse nationaliteit en 300 met niet-Nederlandse nationaliteit. In totaal 690 katholieke Joden.

Nederland telt 1722 personen die 'gemengd gehuwd' zijn, m.a.w. een van het joodse echtpaar is katholiek.

Op 1 juli 1942

nemen de nazi's het kamp over en noemen het *Polizeiliches Durchgangslager Westerbork*. Daarin worden personen gevangen gezet die zich kritisch opstellen tegenover de nazidoctrine, ras-gevaarlijk zijn. Zij moeten worden geruimd, zoals ook de Nederlandse katholieke Joden.

15 juli 1942

rijdt de eerste van de 93 deportatie-treinen met 1.137 personen richting vernietigingskamp Auschwitz.

Op zondag 2 augustus

worden als represaille op het voorlezen van het protesttelegram en uit wraak op het Nederlands Episcopaat, op bevel van Rauter en Seyss-Inquart ongeveer 413 katholieke Joden gevangen genomen. Onder hen is Zuster Judith Mendes da Costa. Ze worden vastgezet in de Joodse Schouwburg te Amsterdam.

Dinsdag 4 augustus 1942

wordt de groep 'Amsterdam' overgebracht naar kamp Westerbork.

In Kamp Amersfoort

worden, om onduidelijke reden, 213 Katholieke Joden gedetineerd. Zij krijgen een serienummer dat begint met 3000 en eindigt met 3213. Uit de groep worden 44 personen vrijgelaten omdat zij gemengd gehuwd zijn. De groep bestaat daarna uit 169 personen.

Op 4 augustus 1942

worden 97 Katholieke Joden uit de groep Amersfoort naar Westerbork gebracht.

Op vrijdag 7 augustus 1942

vertrekken in transport 8 – totaal 989 personen -, onder wie 63 katholieke Joden, naar Auschwitz: onder hen Edith en Rosa Stein en de familie Löb. Allen worden daar op korte termijn vergast.

Zuster Judith Mendes da Costa wordt vanwege afstamming met vier Portugese grootouders (voorlopig) vrijgesteld van deportatie.

Op zaterdag 15 augustus 1942

vertrekken vanuit Amersfoort, waar ze zijn achtergelaten, nog eens 7 personen naar Westerbork en vandaar op maandag 17 augustus met transport 11 – 510 personen - naar Auschwitz om te worden vergast. Onder hen Herma Merkelbach-Van Enkhuizen-Grünbaum, de moeder van de gezusters Bock. De resterende 63 personen worden in Amersfoort vrijgelaten.

Zo komt het totale aantal slachtoffers naar aanleiding van het Herderlijk Schrijven op 113 personen.

Conclusie.

'Het is waarschijnlijk niet meer mogelijk het precieze aantal katholieke Joden vast te stellen dat als represaille is vermoord naar aanleiding van het Herderlijke Schrijven van 26 juli 1942. Meerdere lijsten werden opgemaakt. Mensen werden op verschillende dagen met andere transporten weggevoerd. Ook werden enkele anderen naar andere concentratiekampen gebracht.'
Hamans.(2008) 524.

In zijn boek citeert Robert Kempner (1969) op p.138 over de vondsten van de transportlijsten, waarop alle

namen staan vermeld van de gedeporteerden vanuit Westerbork.

Namen van personen die direct bij aankomst vergast worden staan niet op de dodenlijsten van Auschwitz.

Bijlage 5

De Holocaust.

Het woord Holocaust betekent *brandoffer* en is afgeleid van het Oud-Griekse woord ὁλόκαυστον (*holokauston*), dat letterlijk 'geheel verbrand' betekent.

Dit was een aanduiding voor een brandoffer aan een godheid.

De term Holocaust als synoniem voor de Sjoa is in zwang gekomen vanuit de Verenigde Staten, waar eind jaren zeventig de gelijknamige televisieserie grote aandacht trok.

Omdat de term Holocaust oorspronkelijk de naam was van een vrijwillig brandoffer aan God, en er bij de Jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog geen vrijwillige offers aan een godheid werden gebracht, gebruiken sommigen liever de term Sjoa (שואה = *vernietiging*).

Wikipedia

Illustraties

Zadkine: De verwoeste stad. Wikipedia.

Razzia op Joden. Wikipedia.

De dokwerker. Wikipedia.

Planken met 'Voor Joden verboden'. Wikipedia.